

مجموعه مقالات اولین همایش ملی فقه اطلاعاتی
جلد پنجم

اطلاعات، حریم خصوصی و حقوق شهروندی

پژوهشکده اطلاعات

دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

موسسه چاپ و انتشارات

۱۳۹۵

سرشناسه: همایش ملی فقه اطلاعاتی (نخستین: ۱۳۹۴: قم)

عنوان و نام پدید آورنده: مجموعه مقالات اولین همایش ملی فقه اطلاعاتی / پژوهشکده اطلاعات

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی، موسسه چاپ و انتشارات، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ص ۵۱۸- ج ۱ ش ۶۴- ج ۲ ش ۶۵- ج ۳ ش ۶۶- ج ۴ ش ۶۷- ج ۵ ش ۶۸- ج ۶ ش ۶۹- ج ۷ ش ۷۰

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

مندرجات: ج. ۱. فعالیت‌های اطلاعاتی از منظر فقه ج. ۲. اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری

ج. ۳. اطلاعات و قواعد فقهی؛ مباحث نظری ج. ۴. اطلاعات تقیه و توریه ج. ۵. اطلاعات، حریم

خصوصی و حقوق شهروندی ج. ۶. اطلاعات و قرآن کریم ج. ۷. اطلاعات و سیره معصومین (ع)

موضوع: سازمان اطلاعاتی - - جنبه‌های مذهبی - - اسلام - - کنگره‌ها

موضوع: Intelligence service - - Religious aspects - - Islam - - Congresses

شناسه افزوده: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی. پژوهشکده اطلاعات

شناسه افزوده: دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی. موسسه چاپ و انتشارات

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ ۸ ش ۱۳۱

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۰۶

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۰۰۲۹۹

مشخصات

عنوان: اطلاعات، حریم خصوصی و حقوق شهروندی

به اهتمام: مهدی خرسند

ناشر: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

بها: ۱۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۴۱۱-۴۵-۱

تهران: صندوق پستی ۱۶۷۶۵-۱۴۳۸

«تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلی یا جزئی به هر صورت (چاپ، فتوکپی،

صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است.» تلفن: ۲۲۴۶۹۷۳۹

سخن با خواننده

مطالب کنش و رفتار انسانی نشان می‌دهد انسان‌های نخستین نیز به اطلاعات گرایش داشتند و آن را ساده و آگازین به کار می‌بستند و در همین رفتارها جوهره گرایش به اطلاعات روزگار نوین با ابعاد گوناگون آن نهفته بود. به این ترتیب در می‌یابیم که تکاپوهای اطلاعاتی از همان روزگاران کهن با زندگی انسان همراه بوده و در راستای برآوردن نیازها، تأمین رفاه از خود و نگهداشت ثروت و قدرت نوع بشر به کار گرفته می‌شده است. در تاریخ اسلام از روزی که پیغمبر (ص) مدینه را کانون خود قرار داد، پیوسته مراقب اوضاع دشمنان و جنب و جوش و توطئه‌های آنان بود و به کسب اطلاعات و به دست آوردن اخبار دقیق از احوال و توطئه چینی مشرکان اهمیت بسیار می‌داد و می‌کوشید افراد زبردست را به دلیل گوناگون به اطراف مکه و میان تیره‌های مختلف از مشرکان روانه سازد تا او را به هنگام انتمیجانات مخالفان و توطئه آنان آگاه سازند و در پرتو آگاهی از توطئه‌ها، چه نقشه‌هایی را در طغه خفه می‌کرد. این پیشوای بزرگ اسلامی به کسب اطلاعات اهمیت فراوانی می‌داد و نیمی از پیروزی‌های او معلول آگاهی‌های وی از اوضاع دشمنان و فتنه جویان بود. از این‌رو، بسیاری از اعمال شیطانی و تحرکات ضدانقلاب را خنثی می‌کرد. بازاندیشی رویدادهای صدر اسلام گویای این است که همین ضرورت‌ها (کسب و بهره‌برداری از اطلاعات پیرامون و...) در جهان کهن به ویژه عصر پیامبر (ص) نیز همواره بوده است. اما با ویژگی‌هایی که سبب تمایز اساسی آن بوده است، این که هرگز هدف وسیله را توجیه

نمی‌کرد و دیگر این که همیشه مصالح کل جامعه در نظر گرفته می‌شد و چهارچوب و قواعد محکمی برای این امر قائل بوده‌اند.

با توجه به این که دشمنان اسلام برای مقابله با آیین رهایی‌بخش و مردمی اسلام، شیوه‌ها و روش‌های گوناگون رزم روانی، فرهنگی و تبلیغاتی را در پیش گرفتند، اسلام نیز به مثابه یک مکتب، راهی جز برخورد و مقابله با این روش‌ها نداشت. البته معصومان(ع) برای مقابله و برخورد با عملیات روانی مشرکان و اشراف مکه عالی‌ترین و بهترین روش‌ها را همراه با خشتی کردن، مقاومت، ایستادگی، صبر، پایداری، بیداری، هوشیاری یقین و بصیرت به کار گرفت و برخلاف انگاره برخی که دین اسلام را برای رسیدن به اهداف خود، آنها آرمان‌گرا می‌دانند، با تکیه بر واقعیت‌ها و بهینه‌سازی آن‌ها بر به کارگیری این واژه‌ها در چهارچوب نگرش اعتقادی خود تأکید دارد. از جمله توجه به اهداف، ایده‌ها، ارزش‌های متعالی نقش تعیین کننده در اتخاذ تصمیم‌ها و تحقق راهبردها دارد. برای نمو، توجه، از مهم‌ترین اهداف و ارزش‌های اسلام است که دین اسلام برای اتخاذ تصمیم در هر امری آن را به عنوان شاخصی بنیادی منظور می‌کند و بدون توجه به الزامات اقتضائات آن تصمیم نمی‌گیرد و نیز از همین روست که قید فی سبیل‌الله که نمایانگر توحید است به عنوان شاخصی اساسی برای جنگ مطرح می‌شود.

نکته‌ای که توجه به آن پیش از مطالعه محتوای مقالات در این مجموعه برای خوانندگان محترم ضروری است، این که استنتاج و تبیین‌ها صورت گرفته از سوی نویسندگان محترم در هر یک از مقالات به هیچ وجه، حکم جواز فقهی در موضوع‌های پژوهیده، انگاشته نمی‌شود، بلکه متن‌های بر ساخته تنها زمینه‌ای را فراهم می‌کند که در ظرف آن امکان گردآوری دیدگاه‌های مختلف و موارد چالشی که لازم است مورد تفقه و صدور احکام فقهی قرار گیرد؛ میسر شود. بدیهی است که هیچ یک از نویسندگان مقالات پیش‌رو فقیه جامع‌الشرایط نبوده و شاید حتی حوزه‌های مطالعاتی برخی از آنها

نیز فقه نیست. از این نظر مجموعه کنونی نگاشته‌هایی است که با همت جمعی از نویسندگان محترم آماده شده و همان گونه که آمد می‌تواند بستری برای طرح اولیه مباحث فقهی در زمینه اطلاعات را تا صدور احکام قابل اتکاء برای سازمان اطلاعاتی فراهم سازد. اهمیت پرداختن به مباحث فقهی و الزام پرسنل اطلاعاتی به رعایت مسائل فقهی و نیز انجام فعالیت‌های اطلاعاتی در محدوده‌های شرعی بیش از همه، زمانی مشخص می‌شود که مرجع امنیت و ولی فقیه زمان همواره بر ضرورت رعایت موازین شرعی در اطلاعات تأکید ویژه داشته‌اند. به هر ترتیب، این مجموعه با عنوان «اطلاعات، حریم خصوصی و حقوق شهروندی» نامگذاری شده است.

پژوهشکده اطلاعات ایران است با انتشار این مجموعه، گام کوچکی در راستای نظام‌سازی بر اساس آموزه‌های اسلامی در عرصه اطلاعات بردارد. بی‌گمان، بخشی از ایده‌های طرح شده در مقام مسئولان، ندره‌گیری و نقد علمی و حوزوی است؛ پس پژوهشکده اطلاعات از دیدگاه‌های انشائی و تکمیلی پژوهشگران، طلاب، مدرسان و فضایی حوزه علمیه و همچنین کارشناسان اطلاعاتی در راستای بهبود گفتمان‌سازی بومی بر پایه فقه اطلاعاتی استقبال می‌کند.

پژوهشکده اطلاعات

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
فصل اول: جایگاه حریم خصوصی در فعالیت‌های اطلاعاتی.....	۱۳
حدود اختیارات، دستگاه‌های اطلاعاتی در ورود به حریم خصوصی افراد از منظر فقه امامیه/ مهدی درگاهی.....	۱۵
بررسی حکم شرعی - معنای اطلاعات توسط حکومت در حوزه حریم خصوصی اشخاص/ حسنعلی علی‌اکبریان.....	۳۵
قابلیت نقض حریم خصوصی در الاهی امنیت اطلاعاتی/ علی غلامی.....	۵۹
بررسی برخی استثنائات وارد بر حریم خصوصی فعالیت‌های اطلاعاتی از منظر فقه/ مرتضی سلیمانی.....	۸۵
بررسی حریم خصوصی در فعالیت‌های اطلاعاتی (دربین مخفی)/ علیرضا سرمدی، هادی صادقی.....	۱۰۷
تحلیل فقهی - حقوقی مسئولیت نقض حق حریم خصوصی/ حامد کهوند.....	۱۴۳
حریم خصوصی و عمومی در فعالیت‌های اطلاعاتی/ محمد رضا آمان.....	۱۶۷
حریم خصوصی و عمومی در فعالیت‌های اطلاعاتی از منظر فقه امامیه/ مطفی سهرابی.....	۱۸۹
بررسی ادله فقهی در جواز و یا عدم جواز ورود به حریم خصوصی/ عباسی، محمد داریی.....	۲۰۷
فصل دوم: حقوق شهروندی و فعالیت‌های اطلاعاتی.....	۲۳۱
نسبت حقوق شهروندی و فعالیت‌های اطلاعاتی؛ سنجها و بایسته‌های فقه اطلاعاتی/ امیر سوحدی.....	۲۳۳
بررسی فقهی حقوق شهروندی و رابطه آن با فعالیت‌های اطلاعاتی/ علی گرایلو.....	۲۵۵
بررسی فقهی - قانونی موقعیت شهروندی و رابطه آن با فعالیت‌های اطلاعاتی در جمهوری اسلامی ایران/ رضا عیسی‌نیا/ رضا عیسی‌نیا.....	۲۸۳
بررسی فقهی حقوق شهروندی و رابطه آن با فعالیت‌های اطلاعاتی/ وحیدالدین جهانیان.....	۳۱۷
بررسی فقهی - حقوقی حقوق شهروندی و رابطه آن با فعالیت‌های اطلاعاتی/ حمید رضا بهروزی زاد، وحید کریمی زاد.....	۳۵۱

فصل سوم: حقوق متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی ۳۷۳

- بررسی فقهی بایدها و نبایدهای برخورد با متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی / امین صدوقی ۳۷۵
- بررسی فقهی بایدها و نبایدهای برخورد با متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی / سید احمد موسوی ... ۴۰۱
- بررسی فقهی و حقوقی بایدها و نبایدهای برخورد با متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی / محمدحسین احمدی شاهرودی ۴۲۳
- بررسی فقهی بایدها و نبایدهای برخورد با متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی / سعید جهانی ۴۴۱
- بررسی فقهی بایدها و نبایدهای رفتار با متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی / حسین عطاریان شاندریز ۴۶۹
- بررسی فقهی بایدها و نبایدهای برخورد با متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی / رضا زیبایی، خدابخش عباسی ۴۹۵

مقدمه

حفظ نظام اسلام و باستانی از آن در گرو حفظ حکومت و دولت اسلامی است (امام خمینی، ۱۴۱۵ه.ق، ج ۲، ص ۶۶) حفظ حکومت اسلامی بدون کسب اطلاعات و اخبار داخلی و خارجی به حکم عقل و وجدان امکان‌ناپذیر است. علاوه بر درک عقل و وجدان بر ضرورت تجسس، مطالعه سیره عملی پیامبر اکرم (ص) و حضرت امیرالمؤمنین (ع) در اداره حکومت اسلامی و گوشزد کردن آن به والیان و استانداران خود که در قالب گزارش‌های مختلفی در منابع تاریخی و روایی نقل شده، به روشنی لزوم بازرسی و تجسس را در حکومت اسلامی به منظور حفظ نظام اسلام به تصویر می‌کشد.^۱

از طرف دیگر یکی از موضوعات کلیدی که در آموزه‌های دینی و شریعت مقدس اسلام به آن تأکید شده است حفظ حریم خصوصی و حقوق شهروندی افراد است. در اسلام پژوهشی که بر روی منابع موجود در کتابخانه دانشگاه تورنتو به لحاظ کاربرد حریم خصوصی انجام گرفته، مشخص شده که تقریباً پیش از سال ۱۹۶۰ میلادی هیچ مطلبی در ادبیات غربی در خصوص موضوع حریم خصوصی منتشر نشده است. حال اینکه اهتمام شارع به حفظ حریم خصوصی افراد در آیات، روایات و احکام فقهی دین مبین اسلام به وضوح دیده می‌شود (ص ۶۹).

در جمهوری اسلامی ایران که نظام سیاسی بر اساس تعالیم و آموزه‌های دین مبین اسلام شکل گرفته است؛ انتظار طبیعی آن است که عملکرد نهادهای اجرایی و دولتی مطابق با آموزه‌های دین مبین اسلام انجام شود. نظر به اهمیت حفظ حریم خصوصی و حقوق شهروندی افراد و حفظ مصالح کشور اسلامی و تأمین نظم و امنیت آن، لازم است با نگاهی به ادله فقهی و تبیین محدوده آن، چارچوبی برای ورود دستگاه‌های اطلاعاتی به حریم خصوصی، ترسیم شود و حدود اختیارات نهادهای اطلاعاتی و امنیتی در نقض حریم خصوصی، با توجه به فقه امامیه، تبیین گردد. نا هرگونه تندروی و کندروی که باعث وهن اسلام می‌شود صورت نگیرد.

اما از آنجا که شیعه سالیان متمادی از رسیدن به حکومت و تشکیل نظام سیاسی اسلامی مبتنی بر فقه امامیه محروم بوده، مباحث فقه حکومت، از جمله فقه اطلاعات، کمتر مورد توجه فقها قرار گرفته است (۵). راین اساس پژوهشکده اطلاعات از طریق برگزاری همایش سراسری فقه اطلاعاتی و شرح و بسط با جامعه علمی در نهادهای حوزوی و دانشگاهی، تلاش نموده است تا ادبیاتی درخور در این خصوص فراهم آورد تا وزارت اطلاعات و سایر نهادهای اطلاعاتی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران بتوانند با بهره‌گیری از این ادبیات، جهت هرچه بیشتر منطبق کردن فعالیت‌های خود با آموزه‌های شرع مقدس اسلام اقدام نمایند.

بدون شک در فرآیند و منظومه ایجاد تمدن اسلامی، پس از تشکیل حکومت اسلامی، نهادینه شدن دولت اسلامی که تمامی فعالیت‌ها و اقدامات نهادهای اجرایی بر آن مطابق با موازین شرع مقدس اسلام انجام می‌شود زمینه‌ساز و بسترساز ایجاد جامعه اسلامی خواهد بود که بالطبع خود مقدمه‌ای است بر تشکیل تمدن اسلامی. پیش‌قدمی وزارت اطلاعات در تطبیق فعالیت‌ها و اقدامات خود مطابق با موازین شرع مقدس اسلام، اقدامی مبارک است که امید است ان‌شاءالله بر هرچه بیشتر اسلامی شدن فعالیت‌های این نهاد اجرایی مهم و تأثیرگذار بیانجامد.

کتاب حاضر شامل مجموعاً بیست مقاله با محوریت اطلاعات، حریم خصوصی و حقوق شهروندی است که در قالب سه فصل کلی تنظیم شده است. فصل نخست که به موضوع جایگاه حریم خصوصی در فعالیت‌های اطلاعاتی اختصاص یافته، از نه مقاله مختلف و البته مرتبط با یکدیگر

تشکیل شده است. محققان در این نه مقاله تلاش کرده‌اند تا از طریق بررسی ادله فقهی، حدود و ثغور و اختیارات نهادهای اطلاعاتی را در ورود به حریم خصوصی افراد مورد بررسی قرار دهند. بر اساس بررسی‌های انجام شده در این فصل، هرچند ورود به حریم خصوصی افراد در فقه امامیه به حکم اولی حرام است ولی اگر ضرورت یا مصلحت حفظ نظام در مواردی، اقتضا کند تا همین حکم نقض گردد با تغییر عنوان، ورود به حریم خصوصی افراد به حکم ثانوی جایز و در برخی موارد واجب است. البته ذکر این نکته ضروری است که ورود نهادهای اطلاعاتی به حریم خصوصی افراد باید با علم اجمالی به اطراف باشد و با گمان و احتمال نمی‌توان حریم خصوصی افراد را نقض نمود. همچنین اینکه با توجه به حکم ثانوی حفظ نظام، این نقض باید به حد اقتضای ضرورت باشد.

در فصل دوم که شامل پنج مقاله به هم مرتبط است، موضوع نسبت حقوق شهروندی و فعالیت‌های اطلاعاتی مورد بررسی قرار گرفته است. حقوق شهروندی از مفاهیم بسیار گسترده‌ی جهان امروز است که مورد توجه دکن حقوقی و مکاتب حقوقی مختلف قرار گرفته است و یکی از مطالبات مهم دولت‌ها و شهرت‌ها در بنال، جلدیگر تلقی می‌شود. بررسی‌های انجام شده در این فصل نشان می‌دهد که منطق دین من اسلام در انجام فعالیت‌های اطلاعاتی، نه تنها به رعایت حقوق شهروندی بی‌توجه نبوده، بلکه با فزاینده‌ی شرعی، ضرورت ارتقای حقوق شهروندی را نیز فراهم آورده است؛ به عبارت دیگر گره‌های فقه اطلاعاتی به همان میزان که راه کارهای شرعی انجام فعالیت‌های اطلاعاتی را می‌سبجد، باید و نباید‌های شرعی مطمح نظر را در فعالیت‌های اطلاعاتی در باب رعایت و ارتقای حقوق شهروندی مورد توجه قرار می‌دهد.

در فصل سوم که شامل شش مقاله است، حقوق متهم در فعالیت‌های اطلاعاتی مورد بررسی قرار گرفته است. از آنجایی که شناسایی و برخورد با متهمین جاسوسی، براندازی و... لازمه فعالیت‌های اطلاعاتی است، بررسی حقوق متهم بر اساس آموزه‌های فقهی مسأله اصلی مجموعه مقالات این فصل بوده است. ماحصل بررسی مقالات این بخش، دلالت بر آن دارد که بر اساس آموزه‌های فقهی، متهمین از حقوق متعددی همچون حق سکوت، محفوظ ماندن اسرار متهم، رعایت کرامت انسانی، حق تفهیم اتهام و... برخوردار می‌باشند.